

УДК 821.161.3«19/20»:82.1

В. М. Ляшук, дацэнт (Каталіцкі ўніверсітэт у Ружамберку, Славацкая Рэспубліка)**ЛЕКСІЧНЫЯ ІНАВАЦЫІ Ў БЕЛАРУСКІМ ПАЭТЫЧНЫМ ДЫСКУРСЕ
НА РУБЯЖЫ ХХ–ХХІ СТАГОДДЗЯЎ**

У артыкуле прасочваюцца моўныя традыцыі і развіццё лексікі ў паэтычным дыскурсе, узніклым у XIX стагоддзі. Параўнанне лексічнай сістэмы беларускай паэзіі на мяжы стагоддзяў, што выступае натуральнай мяжой для прасочвання традыцый і змен, паказвае афармленне і далейшае папаўненне лексіка-семантычных груп назоўнікаў. Улічваецца асаблівасць лексікі быць выразным сігналам адносін, якія перадаюць мова як універсальная камунікатыўная сістэма і мастацкая літаратура як эстэтычная сістэма, заснаваная на моўнай сістэме. Асаблівасці лексікі паэзіі мяжы XIX і XX стагоддзяў звязаны з супадзеннем літаратурнага працэсу з нацыянальным адраджэннем. Асаблівасці лексікі паэзіі мяжы XX і XXI стагоддзяў указваюць на гуманізацыю, інтэлектуалізацыю і эстэтызацыю пасродкам філасофскай і рэлігійнай культурных сфер на аснове культурна-моўных і эстэтычных традыцый.

The article retraces linguistic tradition and lexis development in the poetic discourse that emerged in the XIXth century. The comparison of the lexical system of Belarusian poetry at the turn of the centuries, which serves as a natural boundary for tracing traditions and changes, indicates the formation and further augmentation of lexical and semantic groups of nouns. The analysis takes into consideration the peculiarity of lexis to be an expressive signal of relations rendered by the language as an all-purpose communication system and fiction as an aesthetic system based on the linguistic system. Distinctive features of poetry at the turn of the XIXth century are associated with concurrence of the literary process with national revival. Distinctive features of poetical lexis at the turn of the XXth century attest to humanization, intellectualization and anesthetization by means of philosophical and religious cultural spheres on the basis of cultural linguistic and aesthetic traditions.

Уводзіны. Беларускі паэтычны дыкурс, фарміраванне і вылучэнне якога на падставе выкарыстання для паэтычнай творчасці беларускай мовы звязваецца з XIX ст., асаблівае значэнне і дынамічнасць набыў у XX ст. На яго рубяжы з XIX ст. тэкставае і лексічнае выражэнне значна адрозніваецца ад тэматычна, лексічна, эстэтычна пасталелай і пабагацелай за стагоддзе паэзіі на рубяжы з новым XXI ст. і III тысячагоддзем. Такія натуральныя храналагічныя рамкі прыцягваюць увагу як да змен, так і да традыцый. У беларускім дыскурсе XX ст. адзначаецца развіццём і сталеннем класічнай традыцыі ў асобах найперш Я. Купалы, Я. Коласа і М. Багдановіча.

Асноўная частка. Створаная нашымі класікамі і многімі іншымі беларускімі паэтамі эстэтычная сістэма абапіраецца своеасаблівым чынам на лексічную сістэму мовы, якая развіваецца ў залежнасці ад тэматыкі і жанраў паэтычнага тэкставага масіву і спрыяе моўнаму развіццю ў цэлым, уплывае на выпрацоўку ўсіх камунікацыйных якасцей мовы, пачынаючы ад базавай правільнасці і даходзячы да якасцей другога парадку – дакладнасці, лагічнасці, выразнасці, разнастайнасці, багацця і інш. Рубеж XIX і XX стст. суадносіцца з накіраваным на практыку газеты «Наша Ніва» (1907–1916) росквітам так званай дакастрычніцкай (дарэвалюцыйнай) паэзіі. У гэты перыяд аформіліся асноўныя лексіка-семантычныя групы, якія сталі лексічным ядром беларускай літаратурнай мовы і антала-

гічна звязаны з эстэтычнай і адпаведнай ёй лексічнай сістэмай беларускага фальклору. Асновай слоўніка беларускай паэзіі з’яўляецца агульнаўжывальная (традыцыйная) лексіка.

Лексіка выступае найбольш выразным сігналам адносін, якія спараджаюць мова як універсальная камунікатыўная сістэма і мастацкая літаратура як эстэтычная сістэма, заснаваная на моўнай сістэме. Паэтычны дыкурс, такім чынам, стварае (вылучае) «эстетическое и семиотическое своеобразие художественных текстов как высказываний особого рода» [1, с. 3]. Сіла ўздзеяння слоў складаецца з семантычнай, тэматычнай, стылістычнай, матывацыйнай, выяўленчай і іншых асаблівасцей, спалучэнне якіх прыводзіць да ўзмацняльнага эфекту.

Паэты з’яўляюцца найбольш чуйнай да моўнага ўжывання і функцыянавання часткай носьбітаў мовы, здольных ствараць узорныя тэксты і ўздзейнічаць на моўнае развіццё. Адначасова паэтычны дыкурс непасрэдна ці апасродкавана адлюстроўвае актуаліі і праблемы сацыяльнага жыцця, а таксама грамадскіх змен і катаклізмаў.

Асаблівасці літаратурнага працэсу на Беларусі, яго супадзенне з нацыянальным адраджэннем абумовілі пэўную жанрава-стылістычную, тэматычную і лексічную дыферэнцыяцыю беларускай паэзіі канца XIX – пачатку XX ст. У гэты час адбывалася трансфармацыя ўяўлення пра народ, да якога ў Рэчы Паспалітай паводле сармацкай канцэпцыі належала шляхта: «Апошнія

дзесяцігоддзі XIX – пач. XX ст. сталі часам, калі шляхце на Беларусі прыйшлося зрабіць свой выбар на карысць аднаго з «раскручваемых» на землях былога ВКЛ нацыянальных праектаў – трэба было акрэсліць сваю нацыянальную прыналежнасць. І шляхта рабіла свой выбар. <...> Быў гэта былы шляхецкі народ Рэчы Паспалітай на адным з найважнейшых раздарожжаў гісторыі. Была гэта яшчэ па-ранейшаму агульная спадчына трох народаў – беларусаў, палякаў, літоўцаў» [2, с. 270].

Пераважна сялянская тэматыка беларускага паэтычнага дыскурсу рубяжа XIX–XX стст. знаходзіць непасрэднае адлюстраванне ў лексічным складзе паэтычнага маўлення ў лексіцы сялянскага побыту. У лексіконе паэзіі вылучаюцца таксама найменні навакольнай прыроды і эмацыянальна-пачуццёвага стану чалавека, апасродкавана скіраваны на сялянскую тэматыку. Яны ўтвараюць адпаведны лексіка-семантычныя групы (ЛСГ) – аб’яднанні слоў пэўнага лексіка-граматычнага класа паводле агульнасці іх родавага значэння. ЛСГ у паэтычных творах фарміруюцца пад уздзеяннем суб’ектыўнай манеры творчай апрацоўкі агульнаўжывальнага лексічнага пласта. У лексіка-семантычным разрадзе ЛСГ назойнікаў выразна акрэсліваюцца адзінствы, што абазначаюць:

- навакольнае прыроднае асяроддзе;
- культурныя ландшафты;
- прыродныя з’явы;
- астранамічныя аб’екты;
- часавыя і прасторавыя адносіны;
- чалавека (па розных яго прыкметах);
- рэальныя і ўмоўныя часткі чалавечага арганізма (саматызмы);
- эмацыянальна-пачуццёвы стан чалавека;
- светаўспрыманне сялян;
- рэаліі і паняцці разумовай і творчай дзейнасці;
- сацыяльна-філасофскія паняцці;
- з’явы дзяржаўнага ладу і звязаных з ім рэалій;
- рэаліі сялянскага побыту.

Паводле лексічнага складу гэта агульнаўжывальная лексіка з акцэнталагічнымі, фанетычнымі, словаўтваральнымі ці граматычнымі варыянтамі: *жыццё – жыцце, зямля – земля, сонца – слонца* і інш. ЛСГ ‘навакольнае прыроднае асяроддзе’ – адна з найбуйнейшых. У яе склад уваходзяць такія лексемы, як *зямля* ‘глеба’, *лес, гай, дуброва, бор, чаішчавік, раўніна, лагчына, нізіна, курган, гара, разлог, луг, балота* і інш. Іх інавацыйнасць праяўляецца ва ўключэнні ў паэтычны дыкурс. Гэтыя лексемы прысутнічаюць у многіх дакастрычніцкіх вершах, дзе на базе свайго прамога значэння выконваюць інфар-

мацыйную функцыю, з’яўляюцца фонам, на якім большую семантычную нагрузку атрымліваюць элементы іншых ЛСГ (душэўнага стану чалавека, з’яў прыроды, сацыяльна-культурных, філасофскіх паняццяў і інш.).

Сема ‘актыўнае пераўтварэнне прыроднага асяроддзя’ з’яўляецца дыферэнцыяльнай прыметай ЛСГ культурных ландшафтаў. У яе ўваходзяць лексемы *поле, ніва / ніўка / нівачка, зямля* ‘поле’, *ралля, паша, штур, сад, сажалка*, якія дапамагаюць стварыць рэалістычную пейзажна-бытавую замалёўку ці фон:

Трудна, нудна небарацэ

Гэтай цёмнай ночкай жыць,

Вецер хмары паганяе,

Па *палях*, лясах бяжыць [3, с. 440].

Інавацыйнасць гэтай групы лексікі звязана з эмацыянальным уражаннем, часта перададзеным у дэмінітыўных формах. У межах ЛСГ навакольнай прыроды вылучаецца лексіка флоры і фауны.

Названы лексічны рад характарызуецца незамкнутасцю, вызначаецца высокімі колькаснымі паказчыкамі, што адпавядае ў рэальнасці надзвычайнаму багаццю і разнастайнасці жывёльнага і расліннага свету Беларусі. Аднак функцыянальнае ўжыванне лексем заключаецца не ў прамой канстатацыі гэтага багацця. Сувязі беларуса з жывой прыродай значна глыбейшыя і складанейшыя. У старажытнасці яны вызначаліся анімістычнымі і татэмістычнымі ўяўленнямі. Рэшткі апошніх захоўвае фальклор і вобразная стылістыка аўтарскай паэзіі.

У непасрэднай сувязі з дзвюма вышэйразгледжанымі ЛС групамі знаходзіцца ЛСГ прыродных з’яў. Сувязь гэтая вынікае з наяўнасці сузалежнасці паміж іх дэнататамі. Таму і ў функцыянаванні гэтых груп шмат агульнага. Яркая экспрэсіўна-эмацыянальная канатацыя лексем уплывае на сюжэт і кампазіцыю вершаў, асабліва калі іх дэнататы выклікалі паэтычнае натхненне, паслужылі тэмай верша. У гэтым выпадку лексемы прысутнічаюць і ў назве твора. Акрамя таго, ЛСГ прыродных з’яў вызначаецца павышанай ступенню сімвалічнасці, з’яўляецца асноўнай пры наданні сімвалічнага значэння элементам іншых ЛС груп у межах паэтычнага маўлення. Яна ўключае наступныя кампаненты: *вецер / ветрык / ветрычак, віхар / віхор, бура, навальніца, зарніца, хмара / хмура* (некадыф.), *гром, пярун, маланка, разводдзе* і інш.

У першую чаргу сімвалічнасць маніфестуецца лексемамі – намінацыямі розных стыхійных з’яў. Іх разбуральная і патэнцыяльная моц іншасказальна ўвасабляе магутнасць, сілу народага пратэсту:

Так толькі бывае прад летняю *бурай* –

І птушка замрэ, й пагляд сонца нясмелы,

На небе ж збіраюцца хмура за хмурай,
І гром заграхоца, і дрогне свет цэлы!

[3, с. 90].

У многіх вершах выкарыстоўваюцца назвы нябесных цел і іншых паняццяў, звязаных са святлом і цемрай, цяплом і холадам: *сонца / сонейка, зямля* ‘планета’, *неба, зоры / зорка / зорачка, месяц / месячык, поўня* і інш.

Гэта ЛСГ нясе ў паэзіі вялікую сэнсавую нагрузку. Паэтычны кантэкст маніфестуе максімальную колькасць іх магчымых значэнняў. Такое абагульнена-сімвалічнае ўжыванне бярэ вытокі ў фальклоры, аднак паэтычнае маўленне пашырыла, паглыбіла прыметы сімвалізацыі, надало лексеме філасофска-аналітычны вобразны аспект:

Гэй, прычайнацца, сонныя людзі!

Стрэньце вы новае жыцце свае:

Доля і радасць асвежыць вам грудзі!

Сонца ўстае! [3, с. 461].

Прасторавыя характарыстыкі – другая важная адзнака матэрыяльнага і паэтычнага свету, таму ў мове паэзіі даволі актыўна функцыянуе ЛСГ прасторавых характарыстык, якая ўключае лексемы *абшар, вышыня / вышына* (некадыф.), *даль / далеча, прастор, прастора, шыр* і інш.

Назоўнікі ЛСГ прасторавых характарыстык выкарыстоўваюцца ў асноўным у сваіх прамых значэннях, як правіла, характарызуючы лексемы з ЛСГ астранамічных аб’ектаў і прыродных з’яў. Яны набываюць адценне экспрэсіўнай канатацыі ці сімвалічнасці ў прыродаапісальных кантэкстах.

Лексіка сялянскага побыту стварае прадметна-рэчыўнае асяроддзе паэтычнай прасторы не толькі значнай колькасці дакастрычніцкіх паэтычных тэкстаў, але і паэтычных тэкстаў філалагічнага пакалення (другой паловы 60-х – першай паловы 80-х гг.). Яна адлюстроўвае найбліжэйшае акружэнне лірычнага героя і вызначаецца разгалінаванай лексіка-семантычнай сістэмай з асноўнымі падгрупамі:

а) назвы сялянскіх пасяленняў і іх элементаў: *вёска, сяло, хата, школа, шынок, могількі, кладзьбішча* (некадыф.) і інш.;

б) сяліба, яе часткі: *хата / хатка, страхы, застрэшак, сенцы, акно, дом, сені* і інш.;

в) гаспадарчыя пабудовы: *свіран, загон, ток, хлеў, плот, гарод, кузня, сажалка, адрына* і інш.;

г) прадметы быта і прылады працы: *сахы, касы, жорны, матыга, серп, каганец, калыска* і інш.;

д) сельскагаспадарчыя культуры і расліны: *зерне, збожжы, жыта, ячмень, бульба* і інш.;

е) прадукты харчавання і стравы: *хлеб, мякіна, квас, вада, бульба, сала, арэхі* і інш.;

ж) адценне і абутак: *анучы, лапці, аборы, кашуля, сярмяга / сярмяжка, кажух / кажущына / кажущок* і інш.;

з) свойскія жывёлы і птушкі: *конь / конік, карова / кароўка, кролік, цяля* і інш.;

і) найменні нацыянальных музычных інструментаў і іх частак: *жалейка, звон, дуда, дудка, ліра, гармонік, цымбалы* і інш.

Спецыфічнае значэнне маюць найменні нацыянальных музычных інструментаў і іх частак, якія ў паэтычным маўленні вызначаюцца сімвалічнай функцыяй дзейснага ўплыву на інтэлектуальную сферу асобы праз творчасць – музычную або слоўную.

У вобразную сістэму паэзіі арганічна ўваходзіць ЛСГ сацыяльна-філасофскіх паняццяў, якія ўключаюць нешматлікія грамадска-палітычныя тэрміны: *жыццё / жыцце, свабода, роўнасць* і інш., а таксама традыцыйныя сродкі, звязаныя з фальклорнай сферай. Яе элементам з’яўляюцца лексемы *жыццэйка, доля / долечка, нядоля, крыўда, няволя, шчасце / шчасцейка* і інш.

Такія лексемы, як *свабода, роўнасць, навука* і падобныя, выступаючы лексічнымі інавацыямі паэтычнага дыскурсу, набываюць адценне публіцыстычнасці, выкарыстоўваюцца як ключавыя словы, прынесеныя ў паэтычнае маўленне з палітычных зладзённых лозунгаў нацыянальна-вызваленчага руху. У паэзіі акрэсленага перыяду яны яшчэ адносна рэдкія, аднак сведчаць аб развіцці паэтычнай лексікі ў напрамку філасофскага абагульнення:

Паўстаньце, гляньце, божа мілы,

Свабода, сонца вас заве!

Крыху адвагі й дружнай сілы,

А шчасце вечна расцвіце [3, с. 81].

Своеасаблівае месца ў паэтычным маўленні займае лексема *мова*. Яе актывізацыя ў паэзіі канца XIX – пачатку XX стст. адлюстроўвае барацьбу паміж пазітыўнымі і рэакцыйнымі сіламі пры вызначэнні статусу і перспектывы беларускай мовы. Таму паэты ўжываюць гэту лексему пераважна ў прамым значэнні ў вершах публіцыстычна-прамоўніцкага плану.

Высокай частотнасцю лексем ў паэзіі пачатку XX ст. вылучаецца ЛС падгрупа з семантычным кампанентам значэння ‘сукупнасць людзей’: *людзі, люд, грамада, народ, гурт, брацтва* і інш.

Навацыяй беларускай паэзіі пачатку XX ст. з’яўляецца актыўнае функцыянаванне тэрмінаў народнага права *люд* і *грамада*. Істотнымі для паэтаў выступаюць калектывны і індывідуальны пачатак – ЛС падгрупы ‘сукупнасць людзей’ і ‘людзі-пачынальнікі’. Яны нясуць канатацыю адзінства, паяднання, згуртаванасці, масавасці, размаху і прадвызначанасці нацыянальна-вызваленчага руху:

Аб славе чуднай граюць сурмы,

Аб шчасці *лodu* усяго;

Завуць змагаць няволі штурмы,

Завуць... ой, многа да чаго!.. [3, с. 72].

У дакастрычніцкай паэзіі пачуццёвыя і фізічныя сферы часта перадаюцца фраземамі, апорныя словы якіх складаюць элементы ЛСГ рэальных і ўмоўных частак чалавечага арганізма: *сэрца, душа, дух, сіла, кроў, пот, слёзы, галава, вочы, грудзі, жылы, спіна, плечы, рукі / ручкі / ручанькі* і інш.

Лексіка гэтай групы вызначаецца значнай дыферэнцыяцыяй у семантычным і функцыянальным планах. У пераважнай большасці выпадкаў названыя словы фарміруюць кантэкст гора, безвыходнасці, цяжкіх перажыванняў менавіта як структурны элемент у складзе адзначаных фразеалагізмаў:

У грудзях баліць і сэрца млее,

І так маркотна на душы.

Калі ж дзяснёк нам заяснее;

Чаму так, *сэрца*, млееш ты? [3, с. 292].

Пачуцці і адчуванні чалавека выражаюцца ў паэзіі таксама пры дапамозе адпаведных абстрактных, ці адцягненых, лексем, часта інавацыйных: *пачуццё, жаль, смутак, голад, холад, нуда, злосць, нянавісць* і інш. Гэта ЛСГ, характарызуецца значнай доляй абстракцыі, вызначаецца даволі нізкай частотнасцю.

Вялікія магчымасці вобразна-стылістычнага функцыянавання ў паэтычным кантэксте мае лексема *Бог*. З фальклорных, моўна-гутарковых, рэлігійных традыцый вынікае ўжыванне клічнай формы гэтай лексемы ў сінтаксічнай функцыі зваротка ці эмацыянальнага выклічніка:

Ох, цяжкая ж доля! От так бы, здаецца,

Скрозь зямлю прапаў бы б ці ў слёзы разліўся!

Ці мне жыць на свеце, ці мне куды дзецца?

Ой, Божа ж мой Божа, нашто ж я радзіўся?!

[3, с. 19].

Такім чынам, разам з вопытам сацыяльна-псіхалагічнага аналізу духоўнага стану асобы дакастрычніцкай паэзія назапасіла вялікі патэнцыял лексічных, у тым ліку і вобразна-сімвалічных, сродкаў.

Дынаміка развіцця беларускай паэзіі ў XX ст. вызначалася сацыяльна-гістарычным кантэкстам і адлюстравана ў беларускім літаратурнаўстве праз метафару кроку паралельна з акрэсленнем асноўных храналагічных этапаў яе развіцця: «Зрэшты, у розныя часы крок беларускай паэзіі быў розны: паскораны і магутны, як на пачатку XX стагоддзя, па-маладому энергічны і шматаб'яцальны, што было характэрна для 20-х гг., гучны, але запаволены, як у 30–50-я гг., уздымны і паходны ў гады вайны, напорысты і мужны, спароджаны так званай «адлігай» 60-х, паспешлівы і ў многім аднастайны, як у 70–80-я гг., разняволены і непрадказальны – з сярэдзіны 80-х... Праўда, паэтычнаму слову заўсёды была ўласціва разнастайнасць канкрэтных праяў, а не выключна адна мастацка-стылёвая арыентацыя. На зыходзе

XX ст. хада нашай паэзіі вельмі розная, часам нязвычайная, але калі вызначыць духоўна-эмацыянальную змястоўнасць і эстэтычную скіраванасць на галоўнай дамінанце, то нельга не заўважыць, што гэтая хада ў многім стала ўнутрана асэнсаванай, роздумнай і, я б сказаў, больш асабовай» [4, с. 101]. З акрэсленай дынамікай паралельна адбываецца і развіццё лексічных сродкаў мовы і эстэтычнай сферы яе этнічна-культурнай прэзентацыі – паэтычнага маўлення і дыскурсу.

У XXI ст. выразна праяўляюцца глабалізуючыя працэсы, адзначаецца мадэрнізацыя мыслення і надзвычайнае пашырэнне камунікацыйна-інфармацыйных магчымасцей найперш дзякуючы Інтэрнэту. У выніку паэзіі адводзіцца гуманізацыйная, духоўна-этнічная, ідэнтыфікацыйная роля.

На сучасным этапе моўнага функцыянавання лінгвісты адзначаюць пашырэнне словаўтваральнай варыянтнасці за кошт з'яўлення да лексем, агульных у беларускай і рускай мовах, паралельных сродкаў, якія маюць адпаведнікі ў польскай або ўкраінскай мовах і інтэрпрэтуюцца як запазычаныя з гэтых славянскіх моў. Некаторыя з іх адначасова належаць да актуалізацыі пасіўнага пласта, бо функцыянавалі ў часы паслякастрычніцкай беларусізацыі. Значнае месца сярод новых слоў займаюць англійцызмы і амерыканізмы, якія запазычаюцца не толькі з мэтай намінацыйнай і дэталізацыйнай, але і з экспрэсіўнай мэтай, што адпавядае спецыфіцы паэтычнага маўлення.

Лексічная дынаміка звязана і са зменамі, што адбываюцца ў жыцці грамадства і тычацца палітыкі, сацыяльнага ладу, ідэалогіі, эканамічных і фінансавых адносін, спорта, культуры, шоў-бізнесу, медыцыны, касметалогіі, інфармацыйных і камп'ютарных тэхналогій і, безумоўна, побыту.

У апошнія гады ў сістэме традыцыйных лексічных сродкаў назіраецца вяртанне і нават пашырэнне слоў рэлігійнай тэматыкі як вынік натуральнага ўплыву. Рэлігійны пачатак нясе ў сабе лексема *душа*. Шырокаўжывальная ў дакастрычніцкай паэзіі, яна ўваходзіць у частотнае лексічнае ядро ўвесь пасляваенны час, дасягнуўшы ў апошнія гады максімуму.

Сучасная паэзія эксплікуе сувязь душы з Богам, актуалізуючы адпаведныя лексемы:

У гэты свет не першы век

Адной і той дарогай

Прыходзіць кожны чалавек

З душой, пасланкай Бога... [5, с. 18].

Беларуская паэзія выкарыстоўвае рэлігійную лексіку ў яе прамым значэнні з канцэптуальнай прывязкай да рэлігійнай тэматыкі і праблематыкі, а таксама ўключае ў механізмы вобразнай трансфармацыі пры адлюстраванні жыццёвых праблем, пры арыгінальнай інтэрпрэтацыі тэмы кахання.

Перавага аддаецца агульвадомай рэлігійнай лексіцы: *алтар, анёл, Бог, Гасподзь, Ісус, імша, пілігрымка, Рай, сабор, святар* і пад.

Рэлігійная лексіка нясе ў сабе семы духоўнасці, кніжнасці, узвышанасці, інтэртэкстуальнасці, якія паглыбляюць вобразнасць і асацыятыўнасць паэтычных тэкстаў.

Прасочваецца імкненне данесці праз лексіку не толькі духоўнасць, але і дух беларускасці і яго вытокі. Лінгвістычны аспект тэмы звароту да каранёў заключаецца ў выразнай архаізацыі лексікі, г. зн. вяртанні ў літаратурную мову слоў з пасіўнага пласта, якія актыўна ўжываліся ў 20–30-я гады XX ст., а некаторыя функцыянавалі яшчэ ў старабеларускай мове. Многія з іх занатаваны ў Тлумачальным слоўніку беларускай мовы (1977–1984) з паметай *уст.:* *балагол, кроза, бячассе, вырак, юдоль, жагнаць, паходня, гарбата, угодкі, ратай* і інш. З іх у Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы (1999) зафіксаваны *балагол, юдоль, паходня, гарбата, угодкі, ратай*.

Паэтычная моватворчасць у сферы лексікі перадае зрух канцэптуальнага характару: «Літаратурная класіка засвойвала (прычым геніяльна) уласцівую мове рацыянальнасць азначвання свету. Сучасны пісьменнік імкнецца выявіць ірацыянальныя глыбіні слова, архетыпы, матывы, сімвалы, калектыўнае несвядомае» [6, с. 97]. Такая спецыфіка ў стварэнні новых слоў, разлічаных не на разуменне, а на ўспрыняцце, пачуццё, адзначаецца ў індывідуальнай мастацкай сістэме эмігранцкага паэта Янкі Юхнаўца. Аналізуючы феномен замкнёнасці такіх тэкстаў, літаратуразнаўцы ўказваюць на актыўнае аўтарскае стаўленне да фальклору, уплыў якога пры гэтым выклікаў нетрадыцыйныя рэфлексіі.

Сучасная беларуская паэзія характарызуецца ўзмацненнем інтэлектуальнага пачатку, узросшай філасофскай канцэптуальнасцю, аналітызмам, шматмернасцю ўспрымання з'яў рэчаіснасці, што выклікае шырокае ўключэнне ў мову мастацкіх твораў спецыяльнай лексікі.

Лексіка беларускай паэзіі канцэнтруе ў сабе асноўныя тэндэнцыі агульнамоўнага развіцця і паказвае арыгінальныя ўзоры рэалізацыі творчых патэнцый аўтараў.

Заклучэнне. Як на рубяжы XIX і XX, так і на рубяжы XX і XXI стст. інавацыі у паэтычным дыскурсе з'яўляюцца вынікам эстэтычна і эмацыянальна арыентаванага пошуку для адэкватнага самавыражэння і камунікацыі з чытачом сродкамі рыфмаванай, рытмізаванай мовы. Інавацыі, нават застаючыся набыткам толькі паэтычнага тэксту, становяцца часткай культуры, у тым ліку і паэтычнага дыскурсу. У большасці ж выпадкаў паэзія дапамагае ўмацаванню актыўнага лексікону, наладжвае эмацыянальны стрыжань у лексічных інавацыях, уключае іх у эстэтычныя і моўныя традыцыі.

Літаратура

1. Эстетический дискурс: семио-эстетические исследования в области литературы: межвуз. сб. науч. тр. / отв. ред. В. И. Тюпа. – Новосибирск: Изд-во НГПИ, 1991.
2. Макарэвіч, В. С. Развітанне з сарматызмам – нацыянальны склад і мова шляхты Беларусі ў XIX стагоддзі / В. С. Макарэвіч // Шлях да ўзаемнасці: мат-лы XII Міжнар. навук. канф. / пад рэд. С. Мусіенкі і П. Скрабко. – Гродна: Гродзенскі аблвыканкам; ГрДУ, 2006. – С. 268–273.
3. Беларуская дакастрычніцкая паэзія / Акад. навук Беларускай ССР; Ін-т імя Я. Купалы. – Мінск: Навука і тэхніка, 1967. – 568 с.
4. Бельскі, А. Краса і смутак / А. Бельскі. – Мінск: Маст. літ., 2001. – 237 с.
5. Дзень паэзіі-2005: альманах / [уклад. В. Шніп; рэдакцыйны савет: А. Бадак [і інш.]]. – Мінск: Мастацкая літаратура, 2005.
6. Тычына, М. А. Ад «антрапалагічнага крызісу» да «антрапалагічнага пераходу» / М. А. Тычына // Чалавечы вымярэнне ў сучаснай беларускай літаратуры. – Мінск: Беларуская навука, 2010. – С. 22–168.

Паступіў 12.03.2013